

ARVUSTUSED

Kroonikaeditsioonide kõrgaeg 2020. aastate I poolel?

Balthasar Russow, *Liivimaa provintsi kroonika*, tõlkinud ja kommenteerinud Jüri Kivimäe (Tallinn: Tänapäev, 2022), 472 lk, ISBN: 978-9916-17-313-8.

Johann Renner, *Liivimaa kroonika, 1556–1562*, tõlkinud ja eessõna autor Ivar Leimus (Tallinn: Tänapäev, 2023), 264 lk, ISBN: 978-9916-17-17-371-1.

Arvustuse pealkiri viitab tagasi Katri Raiki 2004. aastal kaitstud doktoriväitekirjale¹, mille põhiosa on pühendatud Franz Nyenstede kroonikale, kuid osutab ka 16. sajandi lõpul koostatud kroonikate paljususele. Arvustuses tulevad kõne alla Balthasar Russowi ja Johann Renneri, mitte Nyenstede enda või näiteks Dionysius Fabriciuse kroonikad, kelle teosed on samuti avaldatud eesti keeles². Russowi kroonika kaasaegse väljaande kohta on käesoleva kirjatöö avaldamise ajaks ilmunud mitmeid arvustusi. Juhan Kreem on oma arvustuses kommenteerinud tõlke- ja illustratsioonidega seonduvat³, Andres Adamson on ajalehe Sirp veergudel juhtinud tähelepanu mõnele väiksemale vaieldavusele⁴. Mida on siinkirjutajal uut öelda?

Ajaloo huvilise, õpilase ja üliõpilase jaoks on Russowi kroonika uus väljaanne mitmes mõttes tänuväärne lisandus. Kroonika kolmest eestindusest on (üli)õpilase jaoks küll kõige kättesaadavam Karl Leetbergi 1920.–1921.

¹ Katri Raik, *Eesti- ja Liivimaa kroonikakirjutuse kõrgaeg 16. sajandi teisel poolel ja 17. sajandi algul* (Tartu: Tartu Ülikool, 2004).

² Dionysius Fabricius, *Dionysius Fabriciuse, Viljandi kiriku praosti Liivimaa ajaloo lühiülevaade neljas osas aastast tuhat üks sada viiskümmend kaheksa kuni aastani 1610 = Dionysii Fabricii, praepositi pontificii Felinensis, Livonicae historiae compendiosa series in quatuor digesta partes ab anno millesimo centesimo quinquagesimo octavo usque ad annum MDCX*, tõlkinud Jaan Unt (Tartu: Johannes Esto Ühing, 2010). Franz Nyenstede kroonika olulised osad on tõlgitud Katri Raiki doktoriväitekirjas, vt viide 1.

³ Juhan Kreem, “Russowi kroonika uue tulemise puhul”, *Tuna*, 1 (2023), 148–150.

⁴ Andres Adamson, “Tekst – kontekst – intertekst”, *Sirp*, 09.12.2022: <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/tekst-kontekst-intertekst/>.

aastal ilmunud tõlge⁵, sest see on olemas digitaalsel kujul, samas on 100 aasta vanust keelt keerulisem lugeda. Kuigi tõlkija Jüri Kivimäe väidab, et ta on taotluslikult kasutanud originaalipärasemat lauseehitust ja arhaisemaid sõnu, on tulemuseks siiski hästi loetav tekst. Kivimäe Russowi väljaande üks tugevus võrreldes Leetbergi ning Dagmar ja Hermann Stocki väljaandega⁶ on selle joonealused kommentaarid. Need sisaldavad sõnaselgitusi, osutavad tõlkimisel ette tulnud keerulistele kohtadele või toovad ära originaalsõnastuse või kirja pildi. Lisaks leiab kommentaaridest isikuid tutvustavaid lühielulugusid, teksti mõistmist abistavaid selgitusi, vajadusel krooniku vigade parandust, võrdlusi teiste kroonikaväljaannetega (nii kaasaegsete Russowi editsioonide kui hilisemate eestindustega) ning viiteid Russowi võimalikele allikatele. Mõnede kommentaaride juures on ka juhiseid teemakohasele kirjandusele. Kuna varasemast versioonist tuntud vahepeatükkide pealkirjadest on siin loobutud, on olulised originaalväljaande lehekülje numbrid, mis abistavad vajadusel õige koha väljaotsimist. Kokkuvõttes ei ole Kivimäe eestindus kroonika teaduslik editsioon, aga sellest ei ole palju puudu. Arvestades sihtrühma suurust, on saavutatud mõistlik kompromiss.

Teiseks Kivimäe väljaande suureks väärtuseks saab pidada selle põhjalikku järelsõna. Väljaandel on ka sisutihe eessõna, milles on lühidalt kokku võetud kroonika uurimislugu, eelnevad väljaanded ning tõlked. Ka Stockide väljaandel on tõlkija järelmärkus, mis sisaldab lugejale vajalikku ja huvitavat lisateavet, kuid selles puuduvad allikaviited. Kivimäe võtab järelsõnas kokku senise Russowi-teemalise uurimistöö ja viitab edasiseks lugemiseks sobivale kirjandusele. Suuremat tähelepanu pöörab ta aspektidele, mis on kas allikatega kaetud ja/või kroonika konteksti asetamiseks olulised, st kroonika süünd, allikad, rõhuasetused, trükkimine ja vastuvõtt. Siinkirjutajale oli eriti huvitav nii kroonika sünniloo kui pühenduskõnede analüüs. Kivimäe tutvustab pühendusi sisaldavate eessõnade traditsiooni, analüüsib valikute põhjendusi ning silmapaistvamaid aspekte, kuid õhku jääb küsimus, kas tegemist oli ainult tava järgimisega või sooviti pühendusega ka midagi saavutada.

Asjaolu, et Russowi kroonikal ei olnud tuntud eeskujude, kehtib eeskätt siinse ajalookultuuri kohta. Võib oletada, et Russow ise ei süvenenud oma teose ja selle aluseks olevate allikate olemuslikku erinevusesse. Ei ole

⁵ Bathasar Russow, *Liivimaa kroonika*, I, II, tõlkinud Karl Leetberg (Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1920, 1921).

⁶ Balthasar Russow, *Liivimaa kroonika*, tõlkinud Dagmar Stock, Hermann Stock (Stockholm, Vaba Eesti, 1967; Tallinn: Hotger, 1993).

väljastatud, et ta nägi oma kirjutusi ise Euroopa ajalookultuuri ja suhtlusvälja osana (nagu kirjutab ka Kivimäe ise, lk 394–395).

Russowi teose editsioon on kahest⁷ 2022. ja 2023. aastal ilmunud väljaandest originaalseim, sest Renneri kroonika on parandatud ja täiendatud trükk. Siiski on muutunud Renneri kroonika pealkiri “Liivimaa ajalugu 1556–1561” – uuel kujul “Liivimaa kroonika 1556–1562”. Lisa-aasta tuleneb Renneri hilisemast kroonikakäsikirjast pärinevatest täiendustest. Uuendatud on Renneri väljaande eessõna, täpsustatud keelt ja laiendatud kommentaariumi ning värskendatud on ka eessõna viiteid. Asjakohane on näiteks pisut põhjalikum venevaenulikkuse analüüs. Värskes väljaandes on ka oluliselt rohkem illustratsioone.

Leimus seob Renneri kroonika varjujäämise keelelise kättesaadavusega (lk 10). Siia tahaks lisada kahtluse, et käsikiri võis olla füüsiliselt raskemini kättesaadav. Kuigi varauusajal levisid mitmed kohalikud kroonikad hästi ka käsikirjas, siis mitte tingimata kõik. Kui Russowi kroonikal ei olnud kohalikus ajalookirjutuses eeskujuga, siis pärast selle avaldamist 16. sajandi lõpus oli siinse piirkonna ajaloost kirjutades peaaegu võimatu kroonikast mööda minna. 16. ja 17. sajandi Eesti-, Liivi- ja Kuramaa ajalookirjutajad toetusid Russowile ulatuslikult.

Kas Russowi ja Renneri väljaanded on toleaeegse ajalookultuuri väljenduse või ajalooallika editsioonid? Pidades 16. sajandi ajalookirjutust tänastele teaduskriteeriumidele mittevastavaks hindame Russowit ja Rennerit eeskätt kui kaasaegsete sündmuste kirjapanijaid mitte kui ajaloolasi. Russowi puhul ei oma see ehk nii palju tähtsust, küll aga Renneri puhul. Tema ajaraamatust on eesti keelde tõlgitud vaid selle algversioon, nn Lübecki käsikiri, mitte hilisem Bremeni käsikiri, millesse Renner lisas kolm raamatut Vene-Liivi sõjale eelnevast perioodist ning hulga teavet avaldatud Russowi kroonikast. Seega jõuab eestikeelse lugejani eeskätt Renneri kui kaasaegsete sündmuste kommenteerija tekst koos mõne olulise varasema lisandusega, mitte Renneri kui varauusaegse ajalookirjutaja tekst. Siinkohal ei ole tegemist Renneri eestikeelse väljaande kriitikaga, sest vähesed vastava ajalookultuuri huvilised omandavad vajadusel oskuse lugeda ka saksakeelset väljaannet.

Russowi kroonika värsked väljaanded juures tasub esile tõsta, et lugejani tuuakse kroonika omaaegsete väljaannete erinevused eesti keeles, st lugeja näeb kroonika kujunemislugu (võrdlus ei ole küll Kivimäe enda sõnul piisavalt detailne, vt lk 418). Varasem ja levinuim Stockide Russowi

⁷ Uue kujundusega on eesti keeles värskest ilmunud ka Henriku Liivimaa kroonika ning vahetult enne käesoleva numbri ilmumist ka Christian Kelchi kroonika.

kroonika väljaanne teeb seda valikuliselt. Erinevused Russowi kroonika eri versioonide vahel ei ole ka nii suured või põhimõttelised kui Renneri kroonika puhul.

Kas iga põlvkond vajab uut Russowi väljaannet? Miks on Russow endiselt aktuaalne ning miks saatis teost selline müügiedu? Kui palju osteti seda lugemiseks ning kui palju riiuli kaunistamiseks? Siin mängivad rolli mitmed tegurid, millest üks on kroonika omaaegne edu. Teiseks mõttemängud oma (st eesti) krooniku teemal Jaan Krossi “Kolme katku vahel” teose koosmõjuga. Võib oletada, et 1970. aastast pärit kroonika ekraniseering ei mõjuta ilmselt nooremat põlvkonda nii palju kui lühike “Tujurikkuja” komöödiasketš 2009. aastast. Kivimäe ise mainib järelsõnas Russowi kroonika rahvusliku tüviteksti staatust, mida kinnitavad ka arvustused.

Kas juba eesti keelde tõlgitud kroonikate taasavaldamise asemel ei peaks ressursse kulutama vähem tuntud kroonikate tõlkimisele? Lisaks Fabriciuse kroonika väljaandele on teadlikumale lugejale kättesaadavad Christian Kelchi, Franz Nyenstede ja Otto Fabian von Wrangelli (originaalse) tekstiosa eestikeelsed tõlked. Kelle kroonikatest siinkirjutaja veel puudust tunneks? Olles pikemalt töötanud Thomas Hiärni (Hiärne, Hjärne) kroonikaga, hindan usina autori mõõdukalt kriitilist kompilatsiooni, kuid see on lugejale saksa keeles trükitult kätte saadav. Jürgen Helmsi paljulubav mahukas kroonika pole kahjuks täies mahus säilinud. Tõsiselt võiks aga kaaluda nn Lode-Werner kroonika väljaandmist, mis pakub uurijatele Eestis ja ka väljaspool aeg-ajalt huvi, kuid mille kasutamine on raskendatud, kuna Lode-Werner kroonika on säilinud ainult käsikirjades. Adam Friedrich von Fischbachi kokkuvõtte sellest on osaline referaat. Gustav von Lode ega David Werner (teose autorlus on vaieldav) ei ole kumbki rahvakroonik, mistõttu oleks eeskätt vajalik selle teose teaduslik trükiväljaanne saksa keeles. Või hoopis kolmas oluline Vene-Liivi sõda kajastav Salomon Henningi teos? Või ongi kõik olulised kroonikad nüüd eestikeelsele lugejale kättesaadavad ning jääb oodata vaid järeltrükke, kui eelmine enam huvilistele kättesaadav pole? Tõlkija, kirjastuse ja avalikkuse erihuvide koosmõju on piisavalt keeruline ennustada, mistõttu jätan küsimuse siinkohal lahtiseks.

JANET LAIDLA